

بررسی چالش‌های اجرایی مالیات بر ارزش افزوده و ناهماهنگی آن با مبانی مالیات

اسلامی

محمدزمان رستمی، هیئت علمی دانشگاه قم

چکیده

مالیات بر ارزش افزوده جهت شفاف سازی اقتصاد بر مصرف کننده نهایی وضع شده است اما عدم اجرای صحیح آن ممکن است برخی پیامدهای منفی از پی آورد. به عنوان مثال، از آن جا که در فرایند تولید از فعالان اقتصادی دریافت و بازپرداخت می شود ولی بخشی از آن مدت ها نزد دولت و بخشی دیگر نزد برخی فعالان باقی می ماند به ویژه در شرایط رکودی، می تواند به عده ای از فعالان آسیب برساند. این مالیات در برخی فعالیت ها با تبعیض مالیاتی و انتقال بار مالیاتی همراه است و رکود آن ها را تعمیق می کند و چه بسا موجب تبدیل فعالیت های رسمی به غیر رسمی شود. این مالیات با مبانی اسلامی هماهنگ نیست. در مالیه اسلامی موردی را نمی توان یافت که تکلیفی بر مصرف ضروری وضع شده باشد. حتی خمس از مصرف کننده کالاهای ضروری و غیرتفاخری اخذ نمی شود.

هدف از مقاله بررسی تحلیلی این مالیات و بیان چالش های اجرایی آن و بیان ناهمگونی آن با مبانی نظام مالیاتی اسلام است. بدین منظور ابتدا مفهوم و سپس زنجیره دریافت این مالیات تبیین گردید و سپس مودیان این مالیات از حیث نفع و ضرر تقسیم و احکام آن بیان شد. آن گاه مبانی مالیات اسلامی تحلیل و ناسازگاری آن با این نظام تحلیل گردید. در ضمن پیشنهادهایی برای کاهش چالش های این مالیات ارائه شد.

کلمات کلیدی: مالیات، مالیات بر ارزش افزوده، مالیات اسلامی، مالیات بر مصرف

مقدمه

پس از دو تا سه دهه بررسی و ابهام، قانون مالیات بر ارزش افزوده به تصویب مجلس و تنفیذ شورای نگهبان و از تاریخ ۱۳۸۷/۷/۱ به مرحله اجرا رسید. اجرای درست این قانون می تواند مالیات گریزی و ناشفافی اقتصاد را مهار کند، تاریک خانه های اقتصادی را روشن نماید و مبادلات اقتصادی را زیر چتر حسابدهی درآورد. پس از جنگ دوم جهانی

رویکرد نظام مالیاتی کشورهای پیشرفته به سمت مالیات بر هزینه بوده است تا از آثار زیان بار مالیات بر درآمد، بر کار و تولید باز دارد. استفاده صحیح از مالیات بر ارزش افزوده موجب تخصیص بهینه منابع و افزایش کارایی خواهد شد. هدف از این نوع مالیات گسترش پایه مالیاتی و در چنگ آوردن مالیات‌گریزان است. افزایش پایه مالیاتی بستر کاهش نرخ‌های مالیاتی را در آینده فراهم می‌آورد (دوانی، ۱۳۸۷، ص ۲۰-۲۴). این نوع مالیات نخستین بار توسط فون زیمنس در ۱۹۵۱ م مطرح شد و اکنون در بیش از ۱۴۰ کشور استفاده می‌شود. استقبال از این نوع مالیات، ناشی از قابلیت‌های مثبت آن است. مالیات‌ها بر مصرف، درآمد و ثروت وضع می‌شوند و به صورت مستقیم یا غیر مستقیم دریافت می‌شوند. مالیات بر ارزش افزوده، مالیات غیر مستقیم است که بر مصرف وضع می‌شود. این مالیات، چندمرحله‌ای است که در مراحل مختلف زنجیره واردات، تولید و توزیع، از یک فعال اقتصادی به فعال بعدی انتقال می‌یابد تا به مصرف‌کننده نهایی منتقل شود و توسط او پرداخت شود. عناصر حاضر در زنجیره، فقط عامل انتقال مالیات به مصرف‌کننده نهایی هستند و وجهی به عنوان مالیات بر ارزش افزوده نخواهند پرداخت.

مالیات بر ارزش افزوده، مالیاتی غیر مستقیم است که مصرف‌کننده (خریدار)، آن را همراه بهای اجناس و خدمات می‌پردازد و دریافت‌کننده (فروشنده)، موظف است مالیات دریافتی را به خزانه دولت واریز کند. از آنجا که فروشنده در خرید اولیه، این مالیات را پرداخته است، ولی مصرف‌کننده محسوب نمی‌شود، حق دارد کل مالیات بر ارزش افزوده‌ای را که پرداخته است، از کل مالیات بر ارزش افزوده‌ای که از مشتریان خود دریافت کرده است کسر کند و مابه تفاوت را به دولت بپردازد.

مالیات بر ارزش افزوده به تمامی خدمات و کالاهایی تعلق می‌گیرد که در برابر پول در داخل کشور، داد و ستد می‌شوند. برخی کالاها، مانند محصولات کشاورزی، دام، کود، سم، بذر، آرد، نان، گوشت، قند، کتاب، کالاهای صادراتی، جهت حمایت از قشر محروم، از این مالیات معاف هستند.

جای بررسی است که از منظر اسلامی این نوع مالیات چه چالش‌ها و نقدهایی دارد و تا چه حد از مبانی فقهی مالیات اسلامی فاصله دارد؟ نظام مالیات اسلامی، نظامی عقلانی است و فلسفه‌ای قابل فهم دارد. مالیات اسلامی، تعدیل و حیانی مالیات‌هایی است که پیشتر رایج بوده است. این نظام، اصول ثابتی دارد که بر حسب شرایط قابل تعدیل است. نظام مالیاتی ایران، از الگوی اسلامی پیروی نمی‌کند (صدر، ۱۳۸۱، ص ۹). نظام مالیاتی، در مراحل گردآوری اطلاعات، تشخیص و وصول، ناکارا است. مالیات بر ارزش افزوده از نظر اجرا مورد انتقاد تولیدکنندگان است گرچه به اصل آن اشکال کمتری وارد است. به این خاطر، نرخ حداقلی در مراحل پیش از مصرف نهایی برای این مالیات پیشنهاد می‌شود

گرچه این پیشنهاد نیز از نظر اجرایی میسر نیست. این مالیات نیز با مبانی مالیات اسلامی همگونی کامل ندارد. در نظام مالیات اسلامی از مصرف کالاهای ضروری و غیرتفاخری مالیات اخذ نمی شود. به این خاطر، نرخ های متفاوت برای مصارف ضروری و غیرضروری پیشنهاد می شود.

مفهوم و اهداف مالیات بر ارزش افزوده

ارزش افزوده، تفاوت بین ارزش کالاها و خدمات عرضه شده با کالاها و خدمات خریداری شده در یک دوره معین است. مالیات بر ارزش افزوده نوعی مالیات غیر مستقیم است که بر مصرف وضع شده است. به این معنا که تولیدکنندگان، توزیع کنندگان و واردکنندگان کالا و خدمات در زنجیره تولید، توزیع، عرضه و واردات کالاها و خدمات باید مالیات و عوارض موضوع این قانون را هنگام خرید یا تحصیل بپردازند و هنگام عرضه آنها، از خریدار دریافت کنند. این چرخه تا عرضه کالاها و خدمات به مصرف کننده نهایی ادامه می یابد اما مصرف کننده نهایی است که باید مالیات بر ارزش افزوده را متحمل شود.

این مالیات بدون از بین بردن انگیزه سرمایه گذاری و تولید، منبع درآمد جدیدی برای دولت است. این نظام یک نظام خود اجرا است و همه مؤدیان نقش مأمور مالیاتی را ایفاء می نمایند و هزینه وصول آن پائین است. با توجه به این که مؤدیان برای استفاده از اعتبار مالیاتی ملزم به ارائه فاکتور هستند زمینه برای شناسایی خود به خود فعالان اقتصادی و میزان معاملات آنان فراهم می شود. بیش از رفاه کاهش یافته ناشی از دریافت مالیات باشد (همان).

برخی چالش های اجرایی قانون مالیات بر ارزش افزوده

اجرای مرحله ای قانون باعث شده است که در یک صنعت یا یک صنف با مختصات و کارکرد یکسان، بخشی از فعالان به عنوان مشمول و برخی مودی غیر مشمول شوند. در دوره ۷ ساله آزمایشی نرخ مالیات از ۳ به ۹ درصد افزایش یافت در حالی که هنوز زنجیره اجرایی این قانون از وارد کننده یا تولیدکننده به مصرف کننده نهایی تکمیل نشده بود. در این قانون مرز کالاهای مشمول و معاف تبیین نشده است. تک نرخی بودن این قانون برای بخش اعظمی از کالاها و خدمات با توجه به این که سهم هزینه خرید کالاها در سبد هزینه ای خانوار متفاوت است موجب چالش است. یکسان بودن تاریخ تعلق مالیاتی یک چالش است. چالش ها فعالیت را به سمت معاملات زیر زمینی سوق می دهد.

برخی بازارها زیر بار مالیات بر ارزش افزوده نمی‌روند تا معاملاتشان شفاف نشود. بسیاری از واحدهای کوچک کالاهای خود را بدون اعطای فاکتور، به واحدهای بزرگ می‌فروشند. بسیاری از مشتریانی که از کارخانه‌داران خرید می‌کنند، حاضر نیستند فاکتور دریافت کنند و بر اساس آن، ارزش افزوده بپردازند.

همان‌طور که در روستاها برای پیرزنی که ثروت و تجارتی ندارد، یک کارت بازرگانی جعل می‌شود و میلیاردها تومان به حساب او جنس خریداری می‌شود، در رابطه با ارزش افزوده هم این اتفاق می‌افتد. اعلان مقدار فروش کمتر از میزان واقعی، معمول‌ترین راه فرار از مالیات بر ارزش افزوده و درآمد است.

عدم هماهنگی مالیات بر ارزش افزوده با مالیات اسلامی

خمس و زکات، مهم‌ترین مالیات‌های اسلامی هستند. اما خمس و زکات، مالیات بر ثروت و درآمد هستند و مالیات بر مصرف در آن‌ها دیده نمی‌شود. اما مالیات بر ارزش افزوده از مصرف‌کننده گرفته می‌شود و میان فقیر و غنی فرقی نگذاشته نمی‌شود. این، یک نقطه ضعف برای ارزش افزوده است.